

NARAȚIUNILE IDENTITĂȚII: REPREZENTĂRI ALE INDIEI ÎN MENTALUL ROMILOR DIN ROMÂNIA*

Sînziana Preda**

Cuvinte cheie: romi, India, țigani, identitate

Keywords: Roma inhabitants, India, Gypsies, identity

Ideea lucrării de față s-a conturat în proiectul “The Untold Story. An Oral History of the Roma People in Romania”, derulat de către Universitatea Babeș-Bolyai & University of Iceland, în perioada 2014–2017. Proiectul a reprezentat o cercetare extinsă asupra trecutului și prezentului comunităților rome din rural și urban, valorificând în principal documentul de tip oral, acesta constituind, și pentru studiul nostru, sursa de bază.

Una dintre temele sondate în ghidul de interviu a făcut referire la obârșia neamurilor rome; mai precis, felul în care membrii lor își definesc percepția originii etnice. Astfel, au fost chestionate reprezentările persoanelor intervievate vis-à-vis de India, ca loc de pornire a strămoșilor lor spre Europa. Ideea apartenenței asiatică este indisolubil legată de mișcarea de construire/recupere a identității rome în postsocialismul românesc, o mișcare desfășurată în toate țările ex-comuniste¹ unde minoritatea trăiește.²

În narativa naționalismului rom, India constituie un element cheie în construcția identitară. Din centrul subcontinentului au venit strămoșii țiganilor, în secolul XII³, pentru ca două veacuri mai târziu să îi găsim în Europa. În

* Cercetările care au condus la aceste rezultate au primit finanțare din partea Mecanismului Financiar al Spațiului Economic European 2009–2014 prin contractul nr. 14SEE/30.06.2014.

** Universitatea de Vest Timișoara, Departamentul de Sociologie, b-dul V. Pârvan, nr. 4, e-mail: sinziana.preda@e-uvt.ro.

¹ “Pe lângă India, Europa de Est este al doilea loc important în topografia națiunii rome,” în László Foszto, *Colecție de studii despre romii din România* (Cluj-Napoca: ISPMN, Kriterion, 2009), 42.

² “Această mișcare a fost inițiată în anii 1970, gravitând între două centre, făcând referire deopotrivă la originea indiană a romilor și la rădăcinile est-europene ale naționalismului rom.” Foszto, *Colecție de studii*, 39.

³ După alte surse, secolul X sau XI.

acest sens sunt invocate și mărturiile de ordin lingvistic⁴, ele stabilind relația de filiație între populația plecată din Asia și cea ajunsă pe continentul nostrum.⁵ Dovezile privind limba sunt, de altfel, cel mai întâlnit tip de dovezi amintite și de către majoritatea interlocurilor noștri, drept suport al teoriei obârșiei indiene. Producțiile de la Bollywood (vizionarea de filme și seriale) reprezintă sursa principală pentru această convingere.

“(Eu nu sunt la curent: rulează acum un film indian la televizor?) – Sînt seriale, da’ ăștia-s îs, ăștia-s țigani, ăștia-s...De acolo ne tragem! (De unde știți asta?) – Din India! Păi India! Bun, că noi ne tragem din sămânța lui Adam, lu’ copilu’ lu’ Adam, din Cain, numa’ vedeți, acolo îs, îs romii, în India! (Cine v-a spus asta?) – Păi, ne tragem. Da’ știu că ăștia vorbesc țigănește, sînt cuvinte care le-am înțeles eu la televizor, sînt mulți! Din India! Urmăresc la televizor...filmul’ ăsta, indian. Îmi plac, vedeți? Că tot, sînt cuvinte care le mai înțelegem! Ei, că majoritatea ei vorbesc engleza, și jumate hindi. Că ei o fost ocupați de engleji. Aseară o fost seriale [în] care sînt cuvinte [pe] care le-am înțeles. (Dați-mi exemple de astfel de cuvinte) – Vedeți, la apă, noi zicem «pái». Și ei zi un pic [altfel], «pain».⁶ (Pain?) – Un pic. La «copil» noi zicem «seav», da’ ei zic și ei «seav», «seav».⁷ La «mulțumesc» îi zic ei...«sukar».⁸ ăsta-i «frumos»! Și sînt mai multe cuvinte care le înțeleg, da’ sînt ălea care nu mai, că deja de câți ani, că toți romii – de când sîntem noi aicea...nu mai...Iacă ei, majoritatea... Vedeți, no, că ei vorbesc jumate engleza și jumate...îi India. Numa’...mai sînt care să înțelegem cuvintele...lor”⁹

Prin urmare, pentru unii dintre intervievați, cinematografia indiană prielujește o imagine în oglindă, raportat la asemănările culturale între țigani și indieni. Serialele le generează un soi de efervescență, prin similitudinile de lexic, de ethos, pe care le expun. Uneori deschid chiar interesul pentru hindi și dorința (în rândul tinerilor) de a călători în India¹⁰. “Io v-am spus, țâgani, un

⁴ *The Romani language is clearly of Indic origin, and that clearly points to India as the country of origin of the Romani people*, vezi Yaron Matras, “Roma Language and Roma Culture,” în *Romani Worlds: Academia, Policy and Modern Media*, E. Friedman, V. A. Friedman, eds. (European Academic Network on Romani Studies – Romanian Institute for Research on National Minorities, 2015), 336.

⁵ Fosztó, *Colecție de studii*, 39.

⁶ În hindi, corect, “paani”.

⁷ De fapt, în hindi, “baccē”.

⁸ În limba indiană se folosesc mai multe expresii de mulțumire, una dintre acestea, informală (în mediul familial, cu prietenii) fiind “shukriyaa”.

⁹ C. G.

¹⁰ Mai precis, exemplul unei tinere care a învățat limba hindi prin vizionarea serialelor – Camelia Petriu, *Belonging, Stigma and the Art of Getting by. The Case of a Roma Community in Romania*, Master’s Thesis (Lund University, 2012), 58–9.

popor de-ăsta nomad, nu știe de unde și-or luat toate obiceiurile, prin câte or trecut ei din India, de-acolo de unde să zâce că venim. În orice caz, eu urmăresc serialele astea indiene, este la șapte și un sfert un serial, «Mica mireasă», și io dacă văd serialul ăla, văd multe obiceiuri de-ale noastre!»¹¹ Intervievata consideră că o populație veșnic în mișcare a împrumutat tradiții de la populațiile cu care a intrat în contact în lungile sale peregrinări, dar accentuează corespondența cu obiceiurile indiene, îndeosebi cele privitoare la relațiile familiale, strategiile matrimoniale și cele de conservare a neamului (interdicția căsătoriilor între grupuri diferite de țigani, ceea ce trimite la interzicerea mariajelor între castele indiene).

Unii dintre intervievați, preocupați să aprofundeze informațiile despre îndepărtata origine, aduc în sprijinul constatărilor pe marginea filmelor și informații din literatura dedicată istoriei romilor de pretutindeni. «Cele patru dialecte – ursăresc, căldărăresc, spoitoresc și carpatic – au cam 40% dintre cuvinte, sînt de origine indiană. E clar că ăsta este singurul lucru prin care demonstrăm clar că ne tragem din India. Ceilalți 60% au venit din...de-a lungul mersului ca...popor migrator. În cele patru dialecte avem, cam 60% dintre cuvinte sînt cuvinte comune, ne înțelegem între noi».¹² În general, membrii grupurilor cu care am interacționat în cadrul proiectului consideră că există un grad de similaritate între graiurile lor, ceea ce permite țiganilor din România să se înțeleagă – la nivel primar – între ei. Cu comunitățile de gitanos, manouche, lovara sau altele răspândite pe mapamond, comunicarea este dificilă, având în vedere influența lexicului din țările gazdă și separarea de veacuri a grupurilor rome.

Problematica obârșiei se activează și atunci când contactul cu populația indiană devine unul direct. Asemenea întâlniri se produc în rîndul celor plecați în străinătate, îndeosebi în Marea Britanie, țară cu procent ridicat de rezidenți și imigranți indieni. ««Uite – zic –, în țara mea pe țigănește, pe limba mea, [se] zice așa, așa.» «Păi – zic –, și la noi.» Și el o deschis un cuvânt, eu am mers mai departe. Eu ziceam ceva, el zicea mai departe. Dar îi foarte, foarte, foarte, n-aș fi crezut...Deci, când am vorbit cu ei, am rămas foarte impresionat, dar și ei de mine. «Da' cum – zic – tu român de-acolo din România, [din] partea cealaltă a continentului, și aceleași cuvinte le folosiți?» (Ați fost în India?) – Nu, am fost în Anglia și am lucrat la un restaurant indian. (Ei știau că există țigani în România?) – Absolut, absolut. Și știe [că trăiesc] și-n Ungaria, și în Balcani, și peste tot».¹³ În astfel de cazuri, atitudinea persoanelor ce parcurg experiența contactului este întotdeauna una de surpriză: discuțiile revelatoare pentru

¹¹ Margareta Iancu.

¹² Anghel Năstase.

¹³ Petru Balogh.

asemănările de vocabular îndeplinesc o funcție de confirmare a ideii originii comune romi – indieni.

În alte împrejurări, întâlnirea cu persoane de origine indiană nu este la fel de surprinzătoare, sau cel puțin nu îndeplinește respectiva funcție de confirmare. Dialogul se leagă greu, în circumstanțele identificării de către parteneri de discuție a unui număr redus de termeni similari în indiană și în dialectul neamului de care aparține interviuatul. “(Cu cetățeni indieni ați încercat să vorbiți vreodată?) – Păi am încercat așa, am mai vorbit în franceză. Da...mai știa câte un cuvânt. Cum zicem noi «so», [adică] «ce?» Și ei zăceau «so». Știi, când întrebau ceva. (Acei indieni știu că există țigani în România?) – Da’ țigani... Să vă zăc, domnișoră dragă: de ăștia, țigani, sînt în toate țările. Noi am fost în Polonia, am găsit acolo romi, cum sîntem noi, de vorbeau țigănește. Da’ nu vorbeau așa clar. Noi nu ne înțelegeam așa clar cu ei, cu vocea. Știi? Că nu vorbeau așa clar. Sînt și în Polonia. Și în Polonia, și-n în Franța, și-n în Ungaria. Și-n Danemarca erau țigani!”¹⁴ Concluzia nu privește proveniența indiană, ci punctează omniprezența țăganilor: este un prilej pentru cei ce povestesc să afirme distincția între neamul lor versus alte (sub)grupuri rome și nivelul de înțelegere cu acestea.

Un argument al apropierii față de India a fost semnalat de către unii dintre conlocutori, cu referire la similaritatea vestimentației. Hainele femeilor, evidențiate prin aprecieri asupra culorilor și croiului, sunt cel mai ades indicate drept repere ale descendenței asiatice. “Deci io am văzut și indieni prin Franța. Și ei poartă tot un port așa ca noi, dar nu are încrețit. Are un material și îi învelit așa... pe cap, și dat drumu’ așa, jos. Și ei poată coade, cum purtăm noi păru’ împletit, și câte o vorbă mai are așa, în țigănește. Și-s mai negri un pic”.¹⁵ Interlocutoarea remarcă detalii de îmbrăcăminte, de stil, inclusiv de culoare a pielii, puse în analogie cu propriul ei grup etnic, al cortorarilor¹⁶, comunitate ce a păstrat până astăzi propria specificitate în vestimentația ambelor sexe. Culoarea cortorarilor de odinioară este văzută ca element de asemănare cu lumea indiană. “Acuma la noi, de un timp, s-o mai corcit. Mai sînt și mai frumoși, așa, mai albi, da’ majoritatea erau mai închiși la față, mai bruneți. (Cine cu cine s-a corcit?) – Apăi mai era câte o țigană, și care umbla cu câte un român, și uite așa, uite... (Cortorăriță?) – Cortorărițe. (Și de atunci s-au făcut mai...?) – Păi s-o mai făcut mai albi (răsete)”.¹⁷ Referirea la amestecul cu majoritarii este o glumă, corto-

¹⁴ A. N.

¹⁵ A. N.

¹⁶ Cortorarii trăiesc în Transilvania, constituind una dintre comunitățile conservatoare de țigani (alături de gabori și căldărari, de pildă). Cei analizați în cercetarea noastră provin din județele Sibiu și Brașov.

¹⁷ A. N.

rarii fiind un neam conservator, cu căsătorii strict endogame, o relație în afara cutumei fiind sancționată cu excluderea din grup a respectivului/respectivei.

Experiențele directe cu locuitorii actualului stat indian sau cele mediate de producțiile cinematografice sunt, cel mai adesea, precedate de un stadiu de cunoaștere a chestiunii obârșiei de neam. El variază de la o persoană la alta. Pentru unele, debutează în familie, ideea originii fiind comunicată de către vârstnici, de regulă bunicii. “(Despre India ați auzit din bătrâni?) – N, nu. Și de la bătrâni, daaa’ mulți ziceau atuncea, când eram eu copil, că noi ne tragem de la indieni! (Ziceau aici, în sat?) – Da, și...Da, mai zice. (Bunicii?) – Da, da, da, bunicii. Și atuncea o mai ziceau și...românii, pă unde mai treceam noi, așa. «Că voi, țigani, vă trageți din India!» Și-atuncea mi-o intrat mie în cap”.¹⁸

În acest caz, bătrânii au reprezentat calea de transmitere a teoriei apartenenței. Nu este clar dacă se face referire doar la bunicii povestitorului sau, grosso modo, la vârstnicii din comunitatea sa. Evidentă este însă internalizarea – întâlnită și la alți romi – a narativei vehiculate de gadje.¹⁹ Faptul denotă că acum circa 50 de ani, în vremea copilăriei intervievatului, proveniența asiatică a țiganilor era un soi de “common knowledge”. Această cunoaștere este cel mai probabil o achiziție din sfera cunoașterii avizate, din mediul în care a fost studiată problematica romă. Într-o altă mărturie, povestea romilor este evaluată ca nebulosă, un volum de informații mai mult sau mai puțin clare, mai mult sau mai puțin disparate și transmise oral, pe diverse căi, cei în cauză lăsându-se “învățați”, influențați, pe fondul imposibilității de a se documenta științific asupra propriei origini. “Istoria țiganilor nu prea mult le cunoaștem cu adevărat, cum s-o-n-tâmplat, de unde provine țigani, ce-i istoria țiganilor. Nu mult [se] știe în cazul ăsta. Daa, de exemplu, eu, personal, așa am fost învățat, că provenim din India. (Cine v-a învățat?) – Deci așa...oamenii de rând ne-au spus că țigani provin din India. Și noi așa, cum am fost fără carte, pe vremea aia, așa am acceptat”.²⁰

Pentru alți intervievați, subiectul legăturii cu India este unul cu care au intrat tangențial în contact, în deceniile postdecembriste, în școală²¹ și prin intermediul politicilor recuperatoare promovate de activismul rom. Rădăcinile de neam sunt înțelese mai degrabă ca fiind apropiate de zilele noastre²², legate cel mult

¹⁸ C. G.

¹⁹ Romii îi numesc pe non-romi “gadje”/ “gaje”.

²⁰ Șandor Lakatoș.

²¹ “(De unde ați auzit de venirea din India?) – Tot din cercuri, din...Și de pe la școli, și de pe la oameni care-s mai umblați, că de-acolo provin. Deci, temelia și originea, așa se zice, că de-acolo se trage. Și-acuma, până unde s-o răspândit, nu știu.” – Petru Balogh.

²² După cum constata și Olivera: “Întrebați despre originile lor îndepărtate (de mai bine de zece secole...) și așa-zis fondatoare, romii mi-au răspuns în termeni și într-o logică indisociabile de contextul româno-transilvan contemporan”. Martin Olivera, *Romanes: tradiția integrării la Romii Gabori din Transilvania* (Cluj-Napoca: ISPMN, Kriterion, 2012), 54.

de străbunici. Cât despre “India, chestiile astea nu prea vorbeau bătrânii: numai noi, contemporanii, ne asimilăm cumva ca provenind din India. (Cum vă explicați asta?) – Probabil nu s-o vrut sau sînt documente care n-au intrat în posesia noastră. Știm că prima atestare documentară e la...ca lucrători, la mănăstiri. (Bătrânii v-au povestit că bunicii lor ar fi fost robi?) – Nu, nu, chiar deloc”.²³ Ocultarea mărturiilor despre romi, speculată de către povestitor, indică, de fapt, lipsa de interes față de un atare subiect. Disprețuiți de către societate, aflați în condiția de robi într-o lume care intra cu greutate în modernitate, ȝiganii nu aveau cum să stârnească interesul lumii academic.²⁴

O altă perspectivă pare să afirme, la rîndu-i, faptul că vîrstnicii pot fi cu greu socotiți vectori al memoriei colective, referitor la apartenența indiană. O cauză ar fi neștiința de carte. “(Bătrânii v-au povestit ceva despre faptul că ȝiganii provin din India?) – Să vă spun drept, erau niște oameni cam fără școală. Aveau puține clase. N-or avut condițiile noastre, vorbesc în urmă cu 50 de ani. Aveam 8 ani, cînd am putut să înțeleg mai bine. Am discutat despre treaba asta. Nu prea știau. (Așadar, nu au zis nimic despre...) – Despre India și nu știu ce, nu știu...Pentru că, să vă spun adevărul, nu era atîta pregătire, să citească. Tata n-avea decît 3 clase. Mama nu știu dac-o avut niciuna. Nu știa să scrie, nu știa să citească”.²⁵ Povestitorul leagă ideea indiană nu de transmiterea ei prin intermediul memoriei intergeneraționale, ci de posibilitatea de a o studia în cadrul sistemului de educație. Altfel spus, interviueatul așteaptă cunoșterea de la o instanță exterioară comunității (cartea) și nu din memoria intracomunitară.

Însă nu lipsa de carte explică vaga cunoaștere de la nivelul memoriei colective. În cazul multor populații iliterate (triburi), narațiunea originii s-a păstrat intactă: prin urmare, memoria familială (și/sau comunitară) a constituit vehiculul prin care povestea fondatoare s-a perpetuat din generație în generație. Se pune întrebarea dacă acest pattern se putea reproduce în cazul valurilor de populație indiană, dispersate în toată Europa, valuri ce au avut de întîmpinat situații și provocări noi. Au existat inerente dificultăți ale procesului de adaptare, cît și un anume grad de aculturare, realități conjugate cu faptul că pentru mai multe secole, ȝiganii nu au fost o populație sedentară; este posibil ca fiecare relocalizare să fi atenuat, să fi alterat amintirea venirii din India, iar peste aceasta să se fi suprapus memoria altor experiențe, legate de o perioadă mai scurtă sau mai lungă de ședere într-un anumit loc. La sosirea în Europa,

²³ C. X.

²⁴ Cu unele excepții: lucrarea lui M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains* (Berlin, 1837) sau cele ale lui Heinrich von Wlislocki (începînd cu 1880).

²⁵ Adamița Căldăraș.

amintirea apartenenței asiatice era intactă: însă pentru motive neclare, ea nu a rămas un argument major în mentalul migranților, fiind treptat pierdut.²⁶

Astfel, odată ce s-au stabilit într-o zonă, pentru o perioadă mai lungă, colecțiile rome au dezvoltat subculturi diferite și, în consecință, proiecții particulare asupra originii lor ancestrale. Experiența lui Martin Olivera în demersul de a deconstrui “inventarea țiganilor” este elocventă: “Să confruntăm această definiție²⁷ cu realitatea gaborilor: «– Știți că țiganii sunt veniți din India, nu? – Da...mă rog, țiganii, da...poate...noi, nu. Noi, noi am ajuns prin 1300, cu Attila, cu ungurii.» Sau altă variantă: «– Da, da, așa este, din India [adică: dacă o spuneți dumneavoastră!], dar rumungurii²⁸ vin din Africa. De asta sunt așa negri și au nasul mare și buzele groase, așa [gesturi expresive]...» În timp ce unii susțin nou «maghiaritatea» fundamentală a gaborilor, în ochii altora faptul că vin din India sau din Benelux contează mai puțin, însă că rumungurii sunt originari din Africa, asta este fără îndoială!”²⁹ Constatările de teren ale lui M. Olivera denotă ruptura evidentă între o memorie pierdută la puțin timp după sosirea în Europa (devreme ce este indicat anul 1300) și o istorie auto-construită, ce valorifică momente, fapte, elemente favorabile pentru gabori. În cultura dezvoltată de ei, nu există loc pentru acea memorie: “«romanes» [...] face trimitere exclusiv la «felul de a fi al gaborilor». [...] romanes nu are nimic de-a face cu ipotetica origine indiană a strămoșilor celor pe care azi îi numim gabori.”³⁰

Unii autori atrag atenția asupra faptului că memoria comunităților de țigani, coruptă de-a lungul timpului, a lăsat loc și interpretărilor incorecte sau care indicau drept locuri de obârșie țări unde migranții au poposit la un moment dat. Ca materie foarte fragilă, volatilă, memoria este alterabilă, supusă deteriorării provocate de succesiunea epocilor, a experiențelor îndeosebi negative, traversate de comunități. Asemenea experiențe nu au lipsit din viața urmașilor indienilor porniți spre Europa în primele veacuri ale mileniului I. Ele s-au

²⁶ *When the Roma first arrived in Europe they were able to tell people that they had come from India; but this did not become general knowledge and in time it was forgotten by the Roma themselves.* În “ROMANINET – A Multimedia Romani Course for Promoting Linguistic Diversity and Improving Social Dialogue: Report on Roma People,” (Lifelong Learning Program, KA2 LANGUAGES, 2012), 3, <http://www.romaninet.com>.

²⁷ Olivera se referă la descrierea pe care *Le dictionnaire de la langue française* (Petit Robert, 1991) o dă termenului “țigan”: “Țigan: numele unui popor (care se numește pe sine rom), venit din India, apărut pentru prima dată în Grecia și în Europa Orientală spre sfârșitul secolului al XIII-lea și apoi în secolul al XV-lea în Europa Occidentală, care a dus o existență nomadă și practica diverse ocupații mărunte”. Olivera, *Romanes*, 54.

²⁸ Cu varianta “romunguri”, rumungurii sunt romi din Transilvania, vorbitori în trecut de limbă maghiară și dialecte țigănești.

²⁹ Olivera, *Romanes*, 54.

³⁰ Olivera, *Romanes*, 62.

conjugat cu lipsa de exercițiu în cultivarea memoriei (lipsă a cărei rațiuni nu le cunoaștem), altfel spus cu ceea ce Hancock numește “uitare”. “While some of the earliest Roma told the Europeans that we had come from India, this fact was not generally known, and was eventually forgotten even by our own people. As a consequence, a great many incorrect, and sometimes bizarre, hypotheses gained currency”.³¹

Anumiți conlocutori și-au exprimat îndoiala vis-à-vis de ideea venirii din Asia, având versiuni generate de propriile observații și lecturi. O carte intitulată “De unde provin țigani”³² a creat de pildă convingerea că India este locul spre care țiganii s-au îndreptat la începuturile lor, nu cel din care provin. Povestea însușită din carte explică – în viziunea interviuatului – cum s-a născut bine-cunoscuta teorie a originii indiene. “Am citit că noi [am] provenit dintr-un trib numit «cyngar», care provine din Egipt. Care o trăit într-o prăpăstie, într-o vale, o trăit izolați de restul lumii și poporul ăsta era un popor care n-o vrut să muncească deloc. Deci n-o plantat nimica, n-o muncit nimica. Deci tot ce-o fost în jurul lui, o distrus tot, tot, tot. Deci animalele și plantație, tot. Și până la urmă, soarta asta le-a obligat pur și simplu să scape, să iasă din valea aia. Că n-o, n-or mai, n-or mai avut...traiu’, supraviețuire, de a trăi. N-or mai avut ce să facă și... foamea le-or dus să iasă afară, de acolo, din valea aia și o început să se răspândească în toată lumea. Și scrie – o scris în cartea aia – că majoritatea tribului ăsta o pornit spre India. O pornit și s-o deplasat în India. Și din cauza asta știe romii așa, și o rămas așa în memoria oamenilor, că provine țiganii din India. Da’ cu adevărat din Egipt o pornit, de-acolo”.³³

Dispersarea globală a romilor i-a adus în contact cu toate populațiile, ceea ce s-a tradus și în fenomenul de aculturare, o evidență ce îmbracă o nuanță hazlie în viziunea aceluiași narator. “Dacă vedeți acuma, sînt țigani din ăștia, țigani cu pălării mari, cu mustață mare. Deci ăia... (Numiți «gabori»? – Gabori țigani. Deci țiganii ăștia vedeți că au stil de mexican! (...De mexican?) – Da, da, păi cu pălării, cu mustață. Exact așa să îmbracă, s-o îmbrăcat și mexicanii...pe vremea aia. (Credeti că au legătură cu Mexicul?) – Au, au! Deci obiceiurile provine tot timpu’ de acolo de unde s-a stabilit țiganii. (Bine, bine, mexicanii sunt pe alt continent, cum să fi ajuns ei acolo?) – Deci țiganii s-o răspândit nu numai pe continente, ci în toate globu’, pe toată lumea...s-or...Deci vedeți că țiganii sînt în toate”.³⁴

³¹ Ian F. Hancock, “Network Discussion 2: Romani cultural identity,” în *Romani Worlds: Academia, Policy and Modern Media*, 240.

³² Naratorul relatează că în urmă cu aproximativ treizeci de ani a primit de la un țigan maghiar o lucrare (scrisă în limba română): nu am putut identifica volumul (interviueatul nu se mai afla în posesia lui și nu își amintea autorul).

³³ Șandor Lakatoș.

³⁴ Șandor Lakatoș.

Relatarea este elocventă pentru importanța acordată acelor aspecte culturale vizibile, ușor accesibile vizual tuturor și la fel de ușor interpretabile. Drept dovadă, o argumentație similară, adică valorizând tot elemente de patrimoniu cultural. “(De unde au început străbunii ȝiganilor să vină?) – Deci eu am citit... Unele [unii] zice că din India, eu zic că nu. (De ce spuneți asta?) – Știți de ce? Nici un fel de lucru...Deci dansu’...lucru de mână...un cântec, sau nici nu știu ce să mai zic, nu seamănă cu al lor. Portu’, de exemplu. Nu! Noi așa cum...cred eu, io zic că noi revenim [devenim] din, de la evrei. Da, că ei o fost mai alungați, așa ca noi și pă ei Dumnezo [i-]o ales”.³⁵ Romii și evreii ar împărtași, în cheia voinței divine, aceeași soartă, ca popoare dintotdeauna marginalizate, izgonite, a căror evoluție a fost decisă de alții. “Adică ȝiganii și evreii sunt din același neam?” – Da, io așa cred. După mine, da. Fiindcă și portu’ lor, dansu’, și-i fuje [fuge] mintea și la ȝigani (ca la evrei, n.n.)”.³⁶

Ipoteza originii comune a acestor etnii nu este nouă, ea fiind documentată în literatura de specialitate și vehiculată atât de non-romi, cât și de către romi. “[...] We ourselves are as uncertain about our origins as is the general gazhikano population³⁷ – and that uncertainty serves only to sustain the universal Hollywood image. Some of our own people have said that we are Berbers or Jews or Egyptians, or were a presence in the Roman Empire, thus giving the stamp of legitimacy to such claims. It is the very existence of this nebulous identity that has contributed to the ease of its manipulation”.³⁸

Într-o altă variantă, nu ni se dezvăluie un loc anume de apariție a romilor, însă este subliniată extinsa lor prezență, din punct de vedere geografic. Fără să cunoască literatura ce reface multiplele trasee ale strămoșilor³⁹, interlocutoarea oferă, prin narațiunea sa, tocmai expresia realităților documentate de istorici. “De fapt, ȝiganii erau popoare migratoare, erau răspândiți în toată lumea. Nu-s...Eu nu cred că o venit de la indieni sau că-s din India. (De ce nu credeți?) – Nu cred! Pentru că...Și bunica a zis! Că de când se știe, ȝiganii erau răspândiți în toate țările și-n toată lumea. Niciodată n-or avut un loc al lor, aparte. Acuma Dumnezeu știe, nu știu ce să zic”.⁴⁰ Interlocutoarea totuși

³⁵ Magdalena Lakatuș.

³⁶ Magdalena Lakatuș.

³⁷ Gadje.

³⁸ Hancock, “Network Discussion 2,” 241.

³⁹ *One theory suggests that after they left India, the Roma migrated west to Iran (Persia) and the Arabian Peninsula, with some splitting off to the north to Central Asia (although some argue that the Central Asian group arrived in an earlier migration). Some groups moved westward to Byzantium and the TransCaucasus, reaching Europe no later than 1250. By the 1300’s, their migration had reached South-Eastern Europe; by the 1400’s, Western Europe. În “ROMANINET,” 3.*

⁴⁰ Liuba Fuss.

admite că “sînt multe, multe cuvinte țigănești în limba indiană”⁴¹ și investește Divinitatea ca singura instanță ce clarifică legătura țigani-indieni. Bunica este indicată drept factor ce validează credința interlocutoarei despre omniprezența țiganilor. Ei sunt pretutindeni întâlniți, dar fără a avea o patrie.

Astfel, țiganii sunt văzuți ca oameni dezdăcinați și – conform altei narative – chiar mai mult, alungați, victime ale exploataării, de către populațiile care le-au fost, într-un moment sau altul, vecine. “Nu există oraș, nu există țară, să nu fie țigani. (Acest lucru era scris în cartea aceea, «De unde provin țiganii»?) – În cartea aceea o fost scrisă, da. Și o mai fost scris că țiganii o fost retrași tot pe marginea orașului, pe vremea aia și...(De ce?) – Pentru că ei o fost respinși din comunitățile, tot timpul, afară. (Din ce motiv?) – Pentru motivu’, păi pentru că n-o putut să [se] acomodeze cu restu’ oamenii [oamenilor]. (De ce?) – Pentru că...Deci [de] țiganii s-o folosit tot timpul, de când există țigani pe pământul ăsta, totdeauna s-o folosit de ei. Pentru că erau, de exemplu, cântăreți, foarte buni cântăreți⁴², meseriași buni⁴³, aveau...O scris în cartea aia că aveau fete frumoase și s-o folosit numai de fetele lor, de femeile lor, de munca lor, de distracția lor. Și când s-o plictisit, le-au mânat [alungat] departe. Deci nu mai aveau nevoie de ei, iar aduceau pe alții. Un fel de...Țiganii trăiau un fel de viață nomadă și de asta s-or răspândit în toată lumea așa”⁴⁴.

Rezultă din această relatare, pe marginea unei cărți lămuritoare prin titlul ei, că exotismul culturii migranților indieni a atras societățile unde s-au stabilit. Condiția de străini, de tolerați, i-a făcut însă simplu de exploatat. Ușurința manipulării îndepărtaților antecesori este văzută drept o cauză ce va contribui la starea de mai târziu a urmașilor, robia. O atare situație, care le-a anulat dezvoltarea spirituală firească, a influențat inclusiv nivelul de cunoaștere a țiganilor asupra propriei origini de neam. “(În familie vi s-a povestit de unde veneau țiganii?) – Da, da, da’ sigur că foarte multe zvonuri s-au auzit și...Pentru că

⁴¹ “Sînt. M-am uitat la filme din ăstea și chiar eram ăăă...(Cele de la Bollywood?) – Chiar eram surprinsă [răsete]. Eram surprinsă când auzeam câte un cuvânt. Și exact același lucru însemna, ca și în limba țigănească. (Deci există o legătură cât de cât?) – Da, da, este. Este. Acuma Dumnezeu știe, nu știu, nu pot să-mi dau seama.”

⁴² Povestirea trimite la descrierea făcută de Kogălniceanu țiganilor robi, a căror muzică era preferată, pentru dans, celei europene. Michel de Kogalnitzsch, “Esquisse sur l’histoire, les mœurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens,” în *Mihail Kogălniceanu. Opere. Scrieri istorice*, Andrei Oțetea, ed. (București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946), 577.

⁴³ Pe teritoriul românesc, țiganii au acoperit – prin unele ocupații și meșteșuguri – mai multe zone “gri” ale economiei. Viorel Achim arăta în studiile sale că satisfacerea cererii de unelte agricole (până la mecanizarea și comunizarea agriculturii), s-a datorat câtorva grupuri, precum fierarii. Gabriel Bălănescu, în *Romani Worlds: Academia, Policy and Modern Media*, 279.

⁴⁴ Șandor Lakatoș.

țigani o fost fără pregătire, fără școală, au acceptat orice învățătură. Deci tot ce s-a auzit în privința țăganilor. Și fără să știm, am acceptat toate ce le-am auzit de la unguri sau de la români care au avut pregătire oleacă”.⁴⁵

Interogat asupra probabilității de a fi fost “contaminat” de mass media, cu privire la ideea provenienței asiatice, interlocutorul neagă, invocând neputința de a se informa (și de a fi fost informat) asupra unui atare subiect, acum câteva decenii, în timpul comunismului. De fapt, nu a fost posibilă, sub regimul lui Ceaușescu, desfășurarea militantismului rom, mișcarea de emancipare, de conștientizare a identității culturale. În schimb, anumiți etnici au speculat atunci descendența lor, pentru a fugi în Occident. Sub pretextul stabilirii în patria mamă a strămoșilor, unui număr de țigani le-a fost aprobată plecarea. “Ziceau că vor să plece în India, să emigreze acolo. Și le aproba viza! (Romi de aici, din Măguri⁴⁶, sau?) – Nu, o fost unu’. Nu știu de unde o fost plecat, din Timișoara, de unde o fost în Lugoj, da’ ei nu s-o dus în India. Ei coborau, veneau...Vedeți, se făcea tranzitu’ India, prin Anglia. Și să dădeau jos și nu mai mergeau în India! Și rămâneau în Londra cu avionu’! (Era un fel de șmecherie?) – Da, că erau ți... Da, șmecherie, că noi...Zice că aproba imediat Ceaușescu atunci, pentru noi, țigani, pentru India! (Au fost cazuri pe care le-ați cunoscut, colegi, vecini, prieteni?) – Nu, de aicea de la noi din sat, nu! Numa’ o fost alții care...am auzit. Tot țigani și s-o dus la ambasadă și le-o aprobat ăștia, indienii. No, o cerut pașaport... Că le-o dat pașaport. Că nu să dădea pașaport atunci! Le-o eliberat pașaport și ziceau că...și-o depus actele, ca să plece în India, să să mute în India. Și-atuncea le aproba imediat, și-și luau bilet și...avionu’ de la Timișoara, [de] unde o plecat. Și nu mai, că ei aterizau în Londra și atunci ei nu mai să întorceau...Și atunci ei plecau în Germania, sau în Statele Unite, unde o plecat”.⁴⁷

Concluzii

“Niciun etnolog nu a putut găsi pe teren, în faptele sau în discursurile țăganilor pe care i-a putut studia referințe directe la un trecut «indian». Dar chiar această întrebare referitoare la origini este cea care permite specialiștilor să afirme existența însăși a obiectului lor”.⁴⁸

Cum arată / ar trebui să se prezinte aceste referințe? Ce fel de evidențe căutăm? În ce îi privește pe români, avem referințe directe la trecutul dac?

În cazul terenului nostru, interogarea apartenenței indiene a găsit un fond de cunoaștere preexistent. O explicație ține de faptul că, pe lângă alte topicuri

⁴⁵ Șandor Lakatoș.

⁴⁶ Localitate lângă orașul Lugoj, cu o importantă comunitate de romi.

⁴⁷ C. G.

⁴⁸ Olivera, *Romanes*, 55.

majore ale problematicii rome, străvechea origine a țiganilor a suscitât și ea dezbateri, în România ultimilor treizeci de ani. Pe diverse căi (mass media, activiștii romi, școală), membrii diverselor neamuri au luat contact cu (in)certitudinile teoriei indiene. Unii, interesați de propria identitate etnică, problematizează, parcurg literatură academică, remarcă asemănări cu cultura indiană de ieri și de astăzi. În genere însă, așa cum constata Martin Olivera în studiile sale despre gaborii din Ardeal⁴⁹, subiectul legăturii cu străbunii indieni nu trezește (mare) interes printre țigani. Preocuparea unei etnii pentru istoria sa mai mult sau mai puțin îndepărtată se nutrește prin narațiuni fondatoare, transmise printr-o memorie intergenerațională, cultivate pe cale orală și scrisă. În cazul populației rome, migrând în etape și direcții diferite (Egipt, Bizanț, Vestul Europei, Balcani), memoria vechii apartenențe asiatice s-a fragmentat, comportând o serie de alterări. Una dintre dovezi o constituie însăși variata interpretărilor date de interlocutorii noștri: de pildă, păreri conform cărora țiganii se trag din vechii evrei, din egipteni etc. Migrația la mare distanță (din Asia, în Europa), dezrădăcinarea, aculturarea, viața nomadă au influențat, fără doar și poate, modalitatea de reprezentare a legăturii cu patria mamă. Chiar dacă mulți țigani au pierdut cunoașterea provenienței de neam, ea a supraviețuit (grație și izvoarelor scrise – sau, probabil, datorită lor, în principal) și îmbracă astăzi noi forme, stimulate în special de politicile recuperatoare ale activismului roma.

Listă intervievați:

Petru Balogh, n. 1972, interviu realizat de către Sînziana Preda, 11 iunie 2016, Oradea (jud. Bihor), înregistrare audio, arhiva Institutului de Istorie Orală, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca (în continuare, arhiva IIO).

Adamiță Căldăraș, n. 1957, interviu realizat de către Sînziana Preda, 1 septembrie 2015, Căpîlnaș (jud. Arad), înregistrare audio, arhiva IIO.

Liuba Fuss, 50 ani, interviu realizat de către Sînziana Preda, 16 iulie 2015, Timișoara (jud. Timiș), înregistrare audio, arhiva IIO.

C. G., bărbat, n. 1959, interviu realizat de către Sînziana Preda, 22 august 2015, Măguri (jud. Timiș), înregistrare audio, arhiva IIO.

Margareta Iancu, interviu realizat de către Ionuț Costea, Lavinia Costea, 7 februarie 2015, Sebeș (jud. Alba), înregistrare audio-video, arhiva IIO.

Șandor Lakatoș, n. 1960, interviu realizat de către Sînziana Preda, 11 iunie 2016, Oradea (jud. Bihor), înregistrare audio, arhiva IIO.

Magdalena Lakatuș, n. 1960, interviu realizat de către Sînziana Preda, 27 februarie 2016, Zalău (jud. Sălaj), înregistrare audio, arhiva IIO.

⁴⁹ Ibid., 54.

A. N., femeie, interviu realizat de către Sînziana Preda, 7 iunie 2015, Cincu (jud. Brașov), înregistrare audio, arhiva IIO.

Anghel Năstase, n. 1949, interviu realizat de către Ionela Bogdan, 31 august 2016, Bacău, (jud. Bacău), înregistrare audio, arhiva IIO.

C. X., bărbat, interviu realizat de către Sînziana Preda, 26 februarie 2016, Zalău (jud. Sălaj), înregistrare audio, arhiva IIO.

NARATIVES OF IDENTITY: INDIA IN THE MENTAL OF THE ROMA IN ROMANIA

Abstract

Reconfiguration and rediscovery of the ethnic identity of the Roma in Romania after December 1989 has brought into debating also the image of India as the old space of their origin. The present research deals with the representations of that space in the case of various Roma peoples, on the basis of the interviews in the first project of oral history concerning the Roma in Romania.